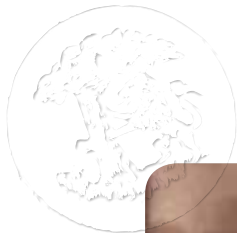

Marek Głuszko

Polacy w Lipawie

historia znana, nieznaną, zapomniana

Mareks Gluško

Poļi Liepājā

zināmā, nezināmā, aizmirstā vēsture

Copyright © Poļu kultūras mantojuma ārzemēs
nacionālais institūts POLONIKA, 2018

Copyright © Mareks Gluško, 2018

Tulkojums latviešu valodā: Liene Gūtmane

Projekta koordinatore: Magdalēna Gutovska

Korektore un redaktore: Renāta Gajovjaka

Latviešu valodas redaktore: Liene Lieģeniece

Grafiskais dizains: Katažina Bžostovska

Izdevējs:

Poļu kultūras mantojuma ārzemēs nacionālais in-
stitūts POLONIKA

Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa

e-pasts: kontakt@polonika.pl

www.polonika.pl

ISBN 978-83-66172-04-3

Iespiests:

Drukarnia EDIT

ul. Dworkowa 2

05-462 Wiązowna

Atbildīgā institūcija:

Institūcija nadzorujāca:

Copyright © Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa
Kulturowego za Granicą POLONIKA, 2018

Copyright © Marek Głuszko, 2018

Tłumaczenie: Liene Gūtmane

Koordinacja wydawnicza: Magdalena Gutowska

Korekta i redakcja: Renata Gajowiak

Redakcja wersji totewskiej: Liene Lieģeniece

Projekt graficzny: Katarzyna Brzostowska

Wydawca:

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa

Kulturowego za Granicą POLONIKA

ul. Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa

e-mail: kontakt@polonika.pl

www.polonika.pl

ISBN 978-83-66172-04-3

Druk:

Drukarnia EDIT

ul. Dworkowa 2

05-462 Wiązowna

Marek Głuszko

Polacy w Lipawie

historia znana, nieznana, zapomniana

Mareks Gluško

Poļi Liepājā

zināmā, nezināmā, aizmirstā vēsture

SATURS

I. LIEPĀJA – IESKATS VĒSTURĒ

Pilsētas vēsture līdz 1860. gadam
Kostjuško sacelšanās Kurzemē
Pilsētas vēsture no 1860. gada līdz I pasaules karam
Ekonomiskā attīstība
Iedzīvotāji
Kultūras un izglītības centrs
Kūrorts un emigrācijas starta laukums
I pasaules karš
Liepājas katoļu baznīcas vēsture

II. POĻI LIEPĀJAS SABIEDRISKI POLITISKAJĀ DZĪVĒ

Pašvaldības vēlēšanas Liepājā (1878-1914)
Juljušs Rehņevskis
Pilsētas Domes vēlēšanas (1902-1914)
Valsts Domes vēlēšanas (1906-1912)
Poļu diaspora Liepājas politiskajā dzīvē (1918-1931)
Sabiedriskās organizācijas
Labdarības biedrība
Poļu biedrība „Ognisko”
Poļu katoļu jaunatnes biedrība „Trzeźwość”
Liepājas Poļu jaunatnes savienība
Poļu biedrība „Lutnia”
Poļu skautu vienības

III. POLIJAS KONSULĀTA VĒSTURE LIEPĀJĀ. POLIJAS UN LIEPĀJAS SAIMNIECISKIE SAKARI

Polijas Republikas konsulāts Liepājā II Žečpospolītas laikā
Liepāja Polijas un Latvijas saimnieciskajās attiecībās

IV. IZGLĪTĪBA. POĻI LIEPĀJAS SKOLĀS. POĻU SKOLAS

Īss ieskats vēsturē
Poļi Liepājas skolās
Nikolaja ģimnāzija
Reālskola
Komerckkola
Katoļu draudzes skola

Jadvīgas Kučevskas meiteņu privātskola
Privātā Marijas Veišnures skola
Poļu skolas Liepājā (1916-1940)
Pilsētas I poļu pamatskola
Pilsētas II poļu pamatskola
Poļu skolas Liepājā laikā no 1940. līdz 1948. gadam

V. POĻI LIEPĀJAS MĀKSLAS DZĪVĒ

I daļa: 1864-1918
Mūzika
Teātris
Glezniecība
II daļa: 1918-1944

VI. PA POĻU PĒDĀM LIEPĀJĀ

Bez viņiem Liepāja būtu citāda
Jans Hejdatels
Jans Makdonalds
Jans Blohs
Dzimuši Liepājā, noslepkavoti Katiņā
Hejmovski
Čenzenes
Gabriels Narutovičs

VII. PĒCVĀRDA VIETĀ – POĻI LIEPĀJĀ PĒC 1940. GADA

Maza biogrāfiskā vārdnīca
Bibliogrāfija
Pielikumi
1. Poļu tautības deputāti Liepājas Domē (1878-1934)
2. Liepājas poļu organizāciju vadošo personu saraksts
3. Liepājas poļu organizāciju biedru saraksts
4. Liepājas poļu skolu skolotāju saraksts
5. Liepājas sv. Jāzepa katoļu baznīcas celšanas (1894-1901) ziedotāju saraksts
6. Vecajos katoļu kapos saglabājušos kapu saraksts ar poļu uzrakstiem.

Ilustrāciju saraksts
Personu saraksts

SPIS TREŚCI

I. LIPAWA – RYS HISTORYCZNY

Dzieje miasta do 1860 r.
Powstanie Kościuszkowskie w Kurlandii
Dzieje miasta od 1860 r. do wybuchu I wojny światowej
Rozwój gospodarczy
Ludność
Centrum kulturalne i oświatowe
Kurort i ośrodek emigracyjny
I wojna światowa
Z historii kościoła katolickiego w Lipawie

II. POLACY W ŻYCIU SPOŁECZNO-POLITYCZNYM LIPAWY

Wybory samorządowe w Lipawie w okresie 1878-1914
Juliusz Rechniewski
Wybory do Rady Miejskiej w latach 1902-1914

Wybory do Dumy Państwowej 1906-1912

Diaspora polska w życiu politycznym Lipawy w latach 1918-1931

Organizacje spoteczne
Towarzystwo Dobroczyńności
Klub Polski „Ognisko”
Polsko-Katolickie Towarzystwo Młodzieży „Trzeźwość”
Związek Polskiej Młodzieży w Lipawie
Towarzystwo Polskie „Lutnia”
Polskie Drużyny Harcerskie

III. Z HISTORII KONSULATU POLSKIEGO W LIPAWIE. POLSKO-LIPAWSKIE KONTAKTY GOSPODARCZE

Konsulat RP w Lipawie w II Rzeczpospolitej

Lipawa w polsko-totewskich relacjach gospodarczych

IV. SZKOLNICTWO. POLACY W SZKOŁACH LIPAWY. SZKOŁY POLSKIE

Krótki rys historyczny

Polacy w szkołach Lipawy
Gimnazjum Mikotajewskie
Szkoła Realna
Szkoła Handlowa
Katolicka Szkoła Parafialna

Prywatna żeńska szkoła Jadwigi Kuczewskiej
Prywatna szkoła Marii Wejsznur

Szkoły polskie w Lipawie w okresie 1916-1940

I Miejska Polska Szkoła Podstawowa
II Miejska Polska Szkoła Podstawowa

Szkolnictwo polskie w Lipawie w latach 1940-1948

V. POLACY W ŻYCIU ARTYSTYCZNYM LIPAWY

Część I: okres 1864-1918
Muzyka
Teatr
Malarstwo

Część II: okres 1918-1944

VI. POLSKIMI ŚLADAMI W LIPAWIE

Bez nich Lipawa bytaby inna
Jan Heydatel
Jan Mac-Donald
Jan Bloch

Urodzeni w Lipawie, zamordowani w Katyniu
Hejmowscy
Czenze

Gabriel Narutowicz

VII. ZAMIAST POSŁOWIA – POLACY W LIPAWIE PO 1940 R.

Ministownik biograficzny Polaków związanych z Lipawą

Bibliografia

Aneksy

- Polacy w Radzie Miasta (1878-1934)
- Członkowie Zarządu organizacji polskich w Lipawie
- Spis członków organizacji polskich w Lipawie
- Nauczyciele szkół polskich w Lipawie
- Wykaz donatorów budowy kościoła św. Józefa w Lipawie (1894-1901)
- Wykaz zachowanych nagrobków w inskrypcjami w języku polskim na Starym Cmentarzu Katolickim w Lipawie

Spis ilustracji

Indeks nazwisk

Godātie lasītāji,

Poļu kultūras mantojuma ārzemēs nacionālais institūts POLONIKA (Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA) nodod Jūsu rokās grāmatu *Poļi Liepājā – zināmā, nezināmā, aizmirstā vēsture* Polijai un Latvijai īpašā laikā. 2018. gads Polijai nozīmē neatkarības atgūšanas, bet Latvijai neatkarības proklamēšanas 100. gadadienu. Mūs vieno kopīga vēsture un tuvas kaimiņattiecības, tomēr vairums no mums mūsu valstu kopīgo mantojumu pat neapzinās.

Latvijā, sevišķi tagadējā Latgales, Zemgales un Kurzemes teritorijā, vēl līdz šodienai ir daudz vietu, kurās iespējams atrast Poļu Inflantijas šļahtas dzimtu atstātās pagātnes liecības vai arī to piemiņas vietas. Citu starpā tie ir pilis un muižas un to parki, baznīcas, kā arī citi publiski objekti.

Kopīgo vēsturi un kultūru veidojušas tādas personības kā pirmais Inflantijas hronists Jans Augusts Hylzens (Jan August Hylzen), vēsturnieks un etnologs Gustavs Manteifelis-Šēge (Gustaw Manteuffel-Szoegel), dienasgrāmatu autors un laikraksta „Rubon” izdevējs Kazimirs Bujņickis (Kazimierz Bujnicki) un rakstnieks, tulkotājs un mineralogs Mihals Jans Borhs (Michał Jan Borch). Liksnas muižā augusti novembra sacelšanās varone Emīlija Platere (Emilia Plater). Dzejniece Kazimira Ilakovičuvna (Kazimiera Itakowiczówna) agro jaunību pavadījusi Dorotpolē, Staņislavovā, Baltiņā, Indricā un Krāslavā. Inflantijas Podgurbjē dzimis Boļeslavs Limanovskis, viens no neatkarības un demokrātiskās kustības organizatoriem. Rēzeknē – izcilais poļu vēsturnieks Tadeušs Manteifelis-Šēge (Tadeusz Manteuffel-Szoegel) un viņa brāļi: Leons, krūšu kurvja un sirds ķirurģijas poļu skolas izveidotājs, un Edvards – gleznotājs un lietīšķās mākslas meistars, pazīstams ilustrators un iekštelpu dekorators. Ludzā – žurnālists un ceļotājs Ferdinands Osendovskis (Ferdinand Ossendowski). Ar Liepāju bijuši saistīti brāļi Gabriels un Staņislavs Narutoviči. Riebiņu muižu nopirka ģen. Staņislavs

Szanowni Czytelnicy,

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA oddaje w Państwa ręce książkę *Polacy w Lipawie – historia znana, nieznana, zapomniana* w szczególnym dla Polski i Łotwy czasie. Rok 2018 r. to dla Polski 100-lecie odzyskania, a dla Łotwy 100. rocznica proklamowania Niepodległości. Łączy nas wspólna historia i bliskie sąsiedztwo, ale większość z nas nie jest świadoma wspólnego dziedzictwa naszych krajów.

Na Łotwie, zwłaszcza na terenie współczesnej Łatgalii, Semigalii i Kurlandii, jeszcze do dnia dzisiejszego znajduje się wiele miejsc, w których można odnaleźć ślady świetności polsko-inflanckich rodów szlacheckich, czy też pamiątki po nich. Są to między innymi założenia pałacowo-parkowe i dworskie, świątynie czy obiekty użyteczności publicznej.

Wspólną historię i kulturę tworzyły takie postaci, jak pierwszy kronikarz Inflant Jan August Hylzen, historyk i etnolog Gustaw Manteuffel-Szoegel, pamiętnikarz i wydawca „Rubonu” Kazimierz Bujnicki czy pisarz, tłumacz i mineralog Michał Jan Borch. W majątku Liksna wychowała się bohaterka powstania listopadowego Emilia Plater. Poetce Kazimierze Itakowiczównie wczesna młodość upłynęła w Dorotpolu, Stanisławowie, Baltyniu, Indrycy i Krastawiu. W inflanckim Podgórzu urodził się Bolesław Limanowski, jeden z organizatorów ruchu niepodległościowego i demokratycznego. W Rzeżycy – wybitny polski historyk Tadeusz Manteuffel-Szoegel i jego bracia: Leon, twórca polskiej szkoły chirurgii klatki piersiowej i serca oraz Edward – malarz i grafik użytkowy, znakomity ilustrator i dekorator wnętrz. W Lucyniu – dziennikarz i podróżnik Ferdynand Ossendowski. Z Lipawą związani byli bracia Gabriel i Stanisław Narutowiczowie. Folwark Rybiniszki kupił gen. Stanisław Kierbedź, inżynier, pionier budowy żelaznych mostów kratownicowych. Jego córka, Eugenia – znana filantropka, działaczka społeczna i fundatorka gmachów użyteczności

Kerbedžs (Stanisław Kierbedź), inženieris, dzelzs cauruļu tiltu būves pionieris. Viņa meita, Eugenja (Eugenia) – pazīstama filantrope, sabiedriskā darbiniece un sabiedriskām vajadzībām paredzētu celtnu fundātore – atdevusi Riebiņu pili par atpūtas namu Mākslas skolas māksliniekam un profesoriem. Šī mākslinieku kolonija darbojās līdz I pasaules karam. Pati Eugenja Kerbedža gada lielāko daļu pavadīja Romā, bet vasarā ieradās savā villā Inflantijas Dlužņevā, kur tāpat tika organizētas mākslinieku darbnīcas.

Būtiska loma pēc I pasaules kara Latvijas valsts (kas, tāpat kā neatkarīgā Polija, tika proklamēta 1918. gada novembrī) nostiprināšanā bija Edvarda Ridza-Šmigļija (Edward Rydz-Śmigły) komandētā armijas korpusa ofensīva, kuras rezultātā 1920. gada janvārī tika atbrīvota Daugavpils un Latvijas dienvidaustrumu daļa.

Poļu minoritātei bijusi liela nozīme visas zemes, īpaši Liepājas, saimnieciskajā izaugsmē. Šeit poļiem izradījies pat izšķiroša loma pilsētas kā ostas un dzelzceļa mezgla attīstībā. Mareka Gluško grāmatas lasītāji varēs iepazīt šo gandrīz jau aizmirsto vēstures fragmentu.

Kopīgais Latvijas un Polijas kultūras mantojums reti tiek aplūkots Polijas zinātnē un literatūrā. Trūkst publikāciju par poļiem, kas saistīti ar Liepāju, tāpēc arī institūts POLONIKA ar prieku un gandarījumu ir uzņēmis izdot grāmatu *Poļi Liepājā – zināmā, nezināmā, aizmirstā vēsture*.

Vēlam patīkamu lasīšanu un būsīm pateicīgi par Jūsu ar šā izdevuma saistītu komentāru un papildu informācijas sūtīšanu uz institūta POLONIKA adresi, jo tie tikai bagātinās aprakstīto Liepājas un tās poļu iedzīvotāju vēsturi.

Dorota Janiśevska-Jakubjaka

Poļu kultūras mantojuma ārzemēs
nacionālā institūta POLONIKA

direktore

publicznej – na siedzibę domu wypoczynkowego dla artystów i profesorów Szkoły Sztuk Pięknych przeznaczoną w Rybiniszkach. Ta kolonia artystyczna funkcjonowała do I wojny światowej. Sama Eugenia Kierbedziowa większą część roku spędzała w Rzymie, ale na lato zjeżdżała do swojej willi w inflanckim Dłużniewie, gdzie również organizowano warsztaty dla twórców.

Istotną rolę po I wojnie światowej w umocnieniu państwa totewskiego (proklamowanego podobnie jak niepodległa Polska w listopadzie 1918 r.) odegrała ofensywa korpusu wojsk polskich dowodzonych przez Edwarda Rydza-Śmigłego, w efekcie której w styczniu 1920 r. wyzwolono Dyneburg (Daugavpils) i południowo-wschodnią część ziem totewskich.

Mniejszość polska odegrała ogromną rolę w rozwoju gospodarczym kraju, a szczególnie Lipawy. Tutaj bowiem Polacy mieli wręcz kluczową rolę w rozwoju miasta jako portu i węzła kolejowego. Czytelnicy książki Marka Głuszki będą mieli okazję poznać ten niemal zapomniany fragment historii.

Wspólne dziedzictwo kulturowe Łotwy i Polski jest tematem rzadko podejmowanym w polskiej nauce i literaturze. Brakuje publikacji dotyczących Polaków związanych z Lipawą, dlatego też Instytut POLONIKA z przyjemnością i satysfakcją podjął się wydania książki *Polacy w Lipawie – historia znana, nieznana, zapomniana*.

Życząc przyjemnej lektury, będziemy wdzięczni za nadsyłanie na adres Instytutu POLONIKA wszelkich uwag i dodatkowych informacji związanych z tą publikacją, które przyczynią się do uzupełnienia opisaną historię miasta Lipawy i jego polskich mieszkańców.

Dorota Janiszewska-Jakubiak

Dyrektor Narodowego Instytutu
Polskiego Dziedzictwa Kulturowego
za Granicą POLONIKA

Autora ievadvārdi

Poļi Liepājā – nosaukums it kā neko daudz neizsaka ne mūsdienu Polijas, ne Latvijas iedzīvotājiem, skan varbūt pat nedaudz neparasti. Tomēr Liepājas, Baltijas jūras Kurzemes piekrastes ostas pilsētas, vēsture slēpj sevī daudzus interesantus, ar poļiem saistītus pavedienus, kuri pilsētas vēstures pētīšanu – vismaz no poļu skatpunkta – padara par negaidīti saistošu uzdevumu.

Liepājas un Polijas kopīgās vēstures aizsākumi sniežas XVII gadsimta sākumā, kad Liepāja tika iekļauta Kurzemes hercogistē, kura no 1561. gada bija Žečpospoļitas lēnis. Līdz Žečpospoļitas sadalīšanai (XVIII gadsimta beigās) attiecības bija galvenokārt formālas un izrietēja no lēņa pakļautības Polijas valdniekiem. Visi nākamie Polijas karaļi, sākot ar Sigismundu III 1626. gadā, apstiprinājuši Liepājas pilsētas tiesības un privilēģijas. Par pilsētas nesalaužamu un uzticības pilnu nostāju poļu-zviedru kara laikā karalis Jans Kazimirs 1659. gadā piešķīra Liepājai muitas ievākšanas tiesības no preču apgrozījuma ostā, savukārt karalis Augusts II 1698. gadā apstiprināja maģistrāta lēmumu par ostas paplašināšanu. Lietisks pierādījums poļu klātbūtnei XVIII gadsimta Liepājā ir bareljefs sv. Jāzepa katoļu baznīcā, kurā redzams ērglis, kas nagos satvēris divus vairogus: ar Vettinu (tā laika Polijas karaļu) un Bironu (kuri valdīja Kurzemes hercogistē) ģerboņu attēliem. Virs ērgļa – Polijas karaļa kronis. Toties evaņģēliski luteriskajā sv. Trīsvienības baznīcā hercoga ložu rotā Polijas karaļa Augusta II ģerbonis.

XVIII gadsimta beigās, Žečpospoļitas pēdējās dienās, Liepāja Kostjuško sacelšanās sakarā spilgtāk iezīmējas Polijas vēstures lappusēs. Sacelšanās vēstures Kurzemes epizodei 1794. gadā veltīti vairāki poļu historiogrāfijas pētījumi (sk. bibliogrāfijā), bet Latvijas Universitātes Vēstures fakultātē tapis maģistra darbs par Kostjuško sacelšanās ideju refleksiju Kurzemes hercogistes sabiedrībā. Līdz šim tas ir vienīgais Liepāju un Poliju saistošais vēsturiskais notikums, kam veltīti

Od Autora

Polacy w Lipawie – to skojarzenie niewiele dziś mówiące mieszkańcom Polski i Łotwy, być może nawet skojarzenie osobliwe. Tymczasem historia Lipawy, portowego miasta na kurlandzkim wybrzeżu Morza Baltyckiego, kryje w sobie wiele ciekawych, a przede wszystkim stosunkowo mało znanych polskich wątków, które czynią badanie dziejów miasta – przynajmniej z polskiej perspektywy – zadaniem niezwykle interesującym.

Związki Lipawy z polską historią sięgają początku XVII w., kiedy to miasto stało się częścią Księstwa Kurlandzkiego, będącego od 1561 r. lennem Rzeczypospolitej. Do czasu rozbiorów Rzeczypospolitej (koniec XVIII w.) były to raczej relacje czysto formalne, wynikające ze zwierzchnictwa lennego polskich władców. Kolejni królowie na polskim tronie, poczynawszy od Zygmunta III w 1626 r., potwierdzali prawa i przywileje miejskie Lipawy. Za niezłomną i wierną postawę miasta w wojnie polsko-szwedzkiej król Jan Kazimierz przyznał Lipawie w 1659 r. prawo pobierania cła od obrotu towarowego w porcie, z kolei król August II w 1698 r. zatwierdził decyzję magistratu o rozbudowie portu. Materialnym świadectwem polskiej obecności w historii XVIII-wiecznej Lipawy jest płaskorzeźba w kościele katolickim św. Józefa, przedstawiająca orła trzymającego w szponach dwie tarcze z herbami Wettynów (wówczas królów na polskim tronie) i Bironów (panujących w Księstwie Kurlandzkim). Nad orłem widnieje korona króla polskiego. Z kolei w ewangelickim kościele św. Trójcy książęcą lożę zdobi herb króla polskiego Augusta II.

Pod koniec XVIII w., w ostatnich dniach I Rzeczypospolitej, Lipawa – za sprawą powstania kościuszkowskiego – mocniej zaznacza swoją obecność na kartach polskiej historii. Kurlandzkiemu epizodowi w historii tego powstania poświęconych zostało kilka opracowań w polskiej historiografii insurekcji kościuszkowskiej (zob. Bibliografia), natomiast na wydziale historii Uniwersytetu Łódzkiego w Rydze napisana została

historiogrāfijas pētījumi abās valstīs. Dažus mēnešus pēc sacelšanās apspiešanas, 1795. gada pavasarī, notika trešā, pēdējā Polijas dalīšana, un Kurzeme kļuva par Krievijas impērijas daļu. Savā ziņā interesants ir fakts, ka no 1793. līdz 1795. gadam, tas ir, laikposmā starp otro un trešo Polijas dalīšanu, Liepāja bija Žečpospoļitas vienīgā osta.

XIX gadsimtā Polijas nebija Eiropas kartēs, bet Liepājas iedzīvotāju vidū līdz XIX gadsimta vidum praktiski nebija poļu¹. Situācija mainījās XIX gadsimta otrajā pusē. Pēc krievu armijas apspiestās 1863. gada janvāra sacelšanās daudzas poļu ģimenes – īpaši no Lietuvas guberņām – cara represiju rezultātā tika izsūtītas uz Krievijas atāliem apgabaliem. Pēc soda izciešanas viņiem nebija atļauts atgriezties dzimtajās vietās, tāpēc tie apmetās Kurzemes guberņā, arī Liepājā, kas atradās netālu no Lietuvas zemēm. Izvēli par labu Liepājai ietekmēja ne tikai ģeogrāfiskais tuvums, bet arī pilsētā darbojošās labā ģimnāzija, kurā mācību valoda nebija krievu. Tāpēc no XIX gadsimta 60. gadu beigām poļu Liepājā bija arvien vairāk, starp tiem Venslavsku, Reņņevsku, Skirmuntu, Komorovsku, Jagminu, Švojņicku, Narutoviču ģimenes, kuras pildīja poļu sabiedrības līderu lomu un baudīja visas Liepājas sabiedrības cieņu. Tas bija arī laiks, kad līdz tam provinciālās pilsētiņas ekonomiskā attīstība piedzīvoja strauju uzplaukumu. XIX gadsimta beigās Liepāja kļuva par vienu no Krievijas impērijas nozīmīgākajiem tirdzniecības centriem. Tā sagadījies, ka tieši poļu inženieriem bija svarīga loma, lai Liepājā radītu nepieredzētajai saimnieciskajai attīstībai piemērotus apstākļus. Nebūs pārspīlēti apgalvot, ka poļiem bijusi pat izšķiroša loma ostas un dzelzceļa infrastruktūras attīstībā, kas bija būtiskākais Liepājas ekonomiskā uzplaukuma faktors. Tādi uzvārdi kā Hejdatels, Makdonalds, Blohs un Galenzovskis mūsdienā

praca magisterska dotycząca odbioru powstańczych idei wśród społeczeństwa Kurlandii. To jak dotąd jedyny wątek związków historycznych pomiędzy Lipawą i Polską, któremu poświęcono opracowania w historiografii obu krajów. Kilka miesięcy po upadku powstania, wiosną 1795 r., dokonat się trzeci, ostateczny rozbiór Polski, a Kurlandia stała się częścią Imperium Rosyjskiego. Pewną ciekawostką z tego okresu jest fakt, że pomiędzy rokiem 1793 a 1795, tj. drugim i trzecim rozbiorem Polski, Lipawa była jedynym portem Rzeczypospolitej.

W XIX w. Polski nie było na mapach Europy, a wśród mieszkańców Lipawy do połowy tego wieku praktycznie nie było Polaków¹. Sytuacja zmieniła się w drugiej połowie XIX w. Po upadku stłumionego przez rosyjskie wojska powstania styczniowego w 1863 r., w ramach carskich represji wiele polskich rodzin – szczególnie z guberni litewskich – zostało zesłanych w głąb Imperium. Po odbyciu kary mieli zakaz powrotu do rodzinnych stron, osiedlali się zatem w sąsiadującej z litewskimi ziemiami guberni kurlandzkiej, w tym w Lipawie. Na decyzję o wyborze tego miasta miał wpływ – oprócz geograficznej bliskości – także fakt funkcjonowania w Lipawie dobrego gimnazjum z językiem wykładowym innym niż rosyjski. Od końca lat 60. XIX w. przybywało zatem Polaków w Lipawie, a wśród nich były rodziny Węstawskich, Rechniewskich, Skirmuntów, Komorowskich, Jagminów, Szwojnickich, Narutowiczów, które odgrywały rolę liderów życia społecznego kolonii polskiej oraz cieszyły się szacunkiem całej lipawskiej społeczności. To także okres, w którym gwałtownego przyspieszenia nabrał rozwój gospodarczy prowincjonalnego dotąd miasteczka.

Pod koniec XIX w. Lipawa stała się jednym z ważniejszych centrów handlowych Imperium Rosyjskiego. Tak

¹Pēc 1850. g. statistikas datiem, apm. 10 000 Liepājas iedzīvotāju vidū 4 bija poļi.

¹Według statystyki z 1850 r. w liczącej około 10 000 mieszkańców Lipawie mieszkało 4 Polaków.

Liepājā praktiski nav pazīstami, toties ir saglabāties viņu darbības materiālais mantojums.

Pēc I pasaules kara sākuma, kam sekoja Polijas valsts neatkarības atjaunošana, daudzas poļu ģimenes atstāja Liepāju un pārcēlās uz Poliju. No ap 7-8 tūkstošiem poļu, kuri dzīvoja Liepājā pirms 1914. gada, starpkaru periodā palika apmēram divarpus tūkstoši. Neskatoties uz to, tas bija īsts Liepājas poļu kolonijas sabiedriskās un kultūras dzīves uzplaukuma laiks: aktīvi darbojās vairākas poļu sabiedriskās organizācijas, poļu skolas (līdz 1929. gadam divas, vēlāk viena), pilsētā atradās Polijas konsulāts (līdz 1931. gada vidum). II pasaules kara sākums un Sarkanās armijas iebrukums Latvijā pārvilkā svītru līdzšinējai Liepājas poļu sabiedriskajai dzīvei.

Interesanti ir Liepājas motīvi poļu-boļševiku karā 1920. gadā. Karš beidzās ar Rīgā parakstīto miera līgumu, bet, pirms tas notika, Liepāja bija kļuvusi par poļu delegācijas loģistikas centru vairākas nedēļas ilgstošajā miera sarunu laikā ar Padomju Krieviju, un Liepājas rātnamā 1920. gada vēlā rudenī abu valstu delegācijas apmainījās ar pamiera līguma ratifikācijas dokumentiem. Savukārt no Liepājas ostas uz Poliju devās vairāki kuģi ar poļu bēgļiem no pilsoņu kara skartās Krievijas daļas, tika arī evakuētas divas 18. Pomorskas ulānu pulka eskadriļas, kuras agrāk bija šķērsojušas Latvijas robežu, lai izkļūtu no ielenkuma un izvairītos no padomju armijas.

Iepriekš ieskicētie ar poļiem saistītie Liepājas vēstures motīvi, kā arī tiem veltītu historiogrāfijas pētījumu trūkums Polijā iedvesmoja mēģinājumam tos sintezējot aprakstīt vienotā darbā. Līdz šim pētījumam par izvēlēto tematu nav bijis daudz: bez Kostjuško sacelšanās norisei Kurzemē veltītajiem jāpiemin vēl Latvijas vēsturnieka H. Stroda darbi par 1830. gada novembra sacelšanos Kurzemē un M. Motiliņskas maģistra darbs par Visvētākās Jēzus Sirds kalpoņu – Marijas sūtņu kongregācijas darbību Liepājā (1887-1917). Pēdējā pētījumā ieskicēta arī pilsētas vēsture, uz ko vairākkārt atsaucēs šajā darbā.

się złożyło, że to polscy inżynierowie odegrali ogromną rolę w stworzeniu Lipawie warunków do tego bezprecedensowego rozwoju gospodarczego. Nie będzie nawet przesadą stwierdzenie, że Polacy odegrali wręcz kluczową rolę w rozwoju infrastruktury portowej i kolejowej, które okazały się decydującym czynnikiem gospodarczego rozwoju miasta. Takie nazwiska jak Heydatel, Mac-Donald, Bloch czy Gałęzowski są w dzisiejszej Lipawie praktycznie nieznane, ale przetrwało materialne dziedzictwo ich działalności.

Po wybuchu I wojny światowej, a następnie odzyskaniu przez Polskę niepodległości, wiele polskich rodzin opuściło Lipawę i zamieszkało w Polsce. Spośród 7–8 tys. Polaków mieszkających w Lipawie przed 1914 r. pozostało około 2,5 tys. w okresie międzywojennym. Tym niemniej był to okres pełnego rozwoju życia społeczno-kulturalnego polskiej kolonii w Lipawie: aktywnie działało kilka polskich organizacji społecznych, funkcjonowały szkoły polskie (do 1929 r. dwie, potem jedna), tutaj siedzibę miał polski konsul (do połowy 1931 r.). Wybuch II wojny światowej oraz zajęcie Łotwy przez Armię Czerwoną oznaczał kres dotychczasowego życia społecznego lipawskich Polaków.

Ciekawe są lipawskie wątki w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. Zakończył ją układ pokojowy podpisany w Rydze, ale zanim to nastąpiło, Lipawa stała się swego rodzaju centrum logistycznym dla polskiej delegacji w okresie kilkutygodniowych negocjacji pokojowych z Rosją Sowiecką, a w lipawskim ratuszu, późną jesienią 1920 r., delegacje obu krajów wymieniły dokumenty ratyfikacyjne umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie. Natomiast z portu w Lipawie wyszło do Polski kilka transportów z polskimi uchodźcami z terenów objętych wojną domową w Rosji, a także ewakuowano 2 szwadrony 18 Pułku Ułanów Pomorskich, który wcześniej przekroczył granicę łotewską, aby wyjść z okrążenia i uniknąć rozbicia przez wojska sowieckie.

Zarysowane powyżej polskie wątki w historii Lipawy oraz brak poświęconych im opracowań w polskiej

Manus pētījumus pastāvīgi pavadīja daudzu cilvēku patiesa ieinteresētība un atbalsts. Tāpēc vēlos šeit pateikties visiem tiem, kuri arī veicinājuši grāmatas rašanos. Sirsnīgu pateicību par sarunām un palīdzību esmu parādā Īrai Zāneribas kundzei no Latvijas Valsts vēstures arhīva un Brigīdai Bečales kundzei, kurai arī par daudzajām grāmatā izmantotajām fotogrāfijām. Pateicos saviem Liepājas draugiem, kuri palīdzēja iepazīt pilsētas vēsturi: Uljanai Gintnerei, Gunāram Silakaktiņam, Kaspāram Miglam un Ritai Rozentālei. Pateicoties Kaspāram Miglas kungam un citiem Liepājas kolekcionāriem: Guntaram Zariņam, Ērikam Hūnam, Valtam Lindem un Vladimiram Mickēvičam, grāmatu bagātina Liepājas vēsturiskās pastkartes.

Grāmata droši vien nebūtu ieraudzījusi dienas gaismu, ja nebijis Polijas Nacionālā kultūras mantojuma ārzemēs institūta POLONIKA, kā arī personīgi direktores Dorotas Janiševskas-Jakubjakas kundzes labvēlīgās ieinteresētības un atbalsta. Sirsnīgi pateicos visam grāmatas sagatavošanā iesaistītajam institūta kolektīvam.

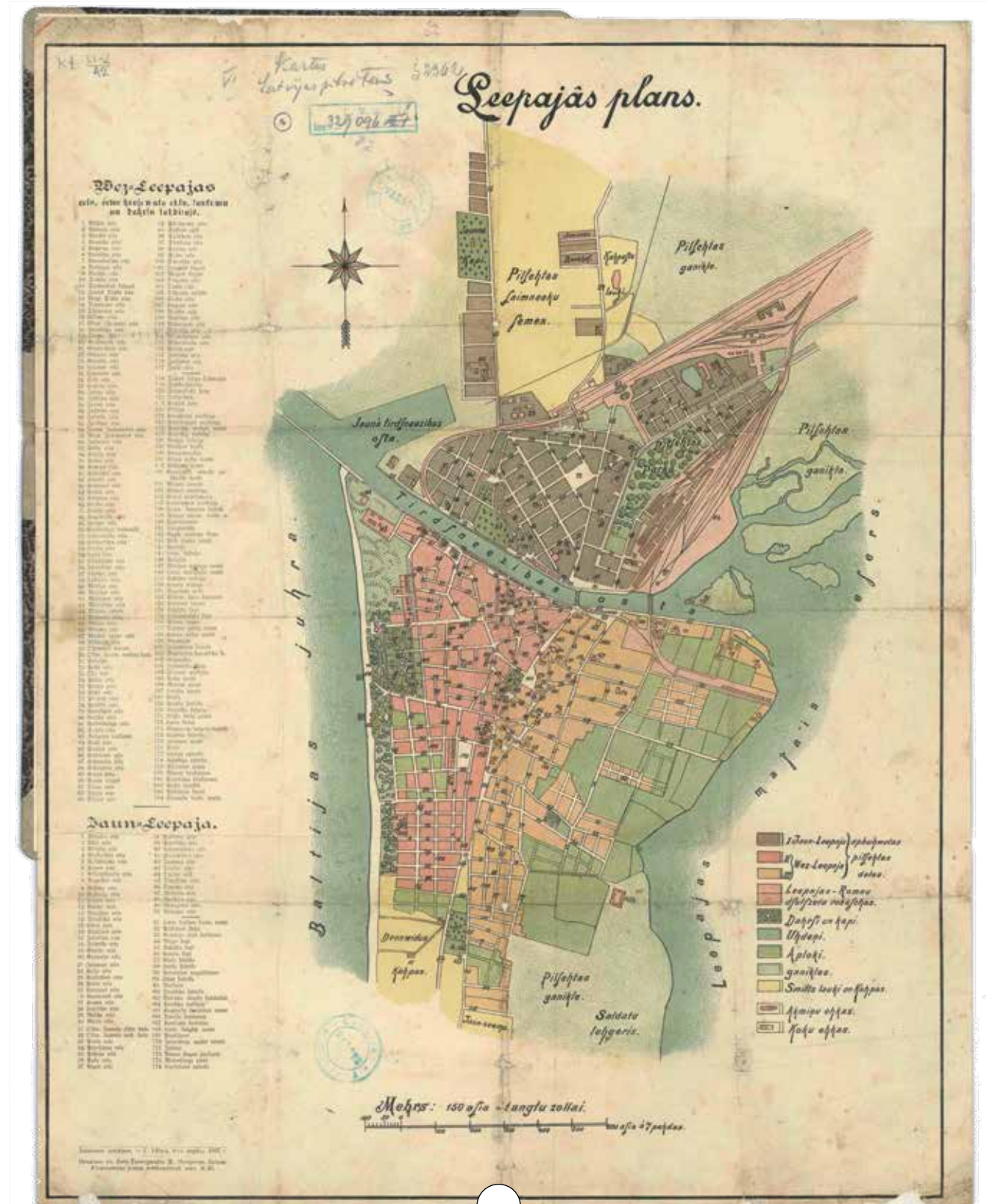
Last but not least: esmu pateicību parādā arī savai ģimenei, īpaši dzīvesbiedrei Lienei, kas pacietīgi izturēja manu apsēstību ar vēsturi un atbalstīja ik uz soļa. Pateicoties Lienes veiktajam grāmatas latviskajam tulkojumam, arī liepājnieki varēs iepazīt savas pilsētas vēstures mazāk zināmās lappuses.

historiografii zmotywowały mnie do podjęcia próby syntetycznego ich opisania. Stan badań w zakresie podjętego tematu był dotychczas skromny: oprócz opracowań dotyczących powstania kościuszkowskiego w Kurlandii, należy wymienić badania totewskiego historyka H. Strodsa dotyczące powstania listopadowego w Kurlandii oraz pracę magisterską M. Motylińskiej dotyczącą działalności Zgromadzenia Sióstr Postanniczek w Lipawie w latach 1887-1917. W tej ostatniej pracy zawarty jest także rys historyczny miasta, do którego wielokrotnie się odwołuję.

Prowadzonym przeze mnie badaniom towarzyszyło życzliwe zainteresowanie i pomoc wielu osób. W tym miejscu pragnę podziękować wszystkim tym, którzy przyczynili się do powstania książki. We wdzięcznej pamięci zachowuję pomoc i rozmowy z paniami: Īrą Zāneribā z Łotewskiego Państwowego Archiwum Historycznego i Brygīdā Bečale, która ponadto udostępniła znaczną część prezentowanych w książce fotografii. Dziękuję moim lipawskim przyjaciołom, którzy wspierali mnie w odkrywaniu lipawskiej historii: Uljana Gintnere, Gunārs Silakaktiņš, Kaspars Migla oraz Rita Rozentāle. Dzięki uprzejmości p. Kasparsa Migla oraz innych lipawskich kolekcyjnerów: Guntarsa Zariņša, Ēriksa Hūnsa, Valtsa Linde i Vladimira Mickēviča niniejsza praca zawdzięcza historyczne ilustracje pocztówkowe Lipawy.

Książka nie ukazałaby się zapewne drukiem, gdyby nie życzliwe wsparcie Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA oraz osobiste zainteresowanie dyr. Doroty Janiszewskiej-Jakubiak. Składam serdeczne podziękowania całemu zespołowi Instytutu zaangażowanemu w przygotowanie książki.

Last but not least: wyrazy wdzięczności jestem winien moim Bliskim, szczególnie małżonce Liene, którzy cierpliwie znosili moje historyczne pasje oraz wspierali na każdym kroku. Liene jest autorem łotewskiego przekładu, dzięki czemu również mieszkańcy Lipawy będą mogli poznać mniej znane wątki historii ich miasta.

Liepājas plāns, 1897. Plan Lipawy, 1897 r.